

XORAZM VILOYATI SANOAT TARMOQLARINING EKSPORT SALOHIYATINI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

Yaqubov San'at Shonazarovich

Ma'mun universiteti

Iqtisodiyot kafedrası katta o'qituvchisi

E-mail: yakubov_sanatbek1@mamunedu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20741368>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xorazm viloyati sanoat tarmoqlarining eksport salohiyati kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot davomida viloyatning asosiy sanoat korxonalari, eksport tovar tarkibi, geografik yo'nalishlari va raqobatbardoshligi o'rganilgan. 2021–2025 yillar davomidagi statistik ma'lumotlar asosida viloyat sanoat tarmoqlarining eksport imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari Xorazm viloyatining mintaqaviy sanoat-eksport strategiyasini shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Xorazm viloyati, eksport salohiyati, sanoat tarmoqlari, raqobatbardoshlik, diversifikatsiya, qayta ishlash sanoati, klaster yondashuvi, tashqi savdo.

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida hududiy iqtisodiy rivojlanish masalalari tobora kuchayib bormoqda. Porter (1990) ta'kidlaganidek, mintaqaviy raqobatbardoshlik milliy iqtisodiyotning umumiy raqobat kuchini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi [1, 155-b.]. Globallashuv sharoitida har bir hudud o'zining noyob resurs bazasi va geografik afzalliklaridan samarali foydalanib, xalqaro bozorga integratsiyalashish imkoniyatiga ega.

Krugman (1991) hududiy iqtisodiyot nazariyasida qayd etganidek, iqtisodiy faoliyatning geografik kontsentratsiyasi miqyos samarasi, ishchi kuchi bozori va bilimlar almashinuvi orqali raqobat ustunligini ta'minlaydi [2, 67-b.]. Ushbu nazariy yondashuv Xorazm viloyati kabi an'anaviy sanoat va qishloq xo'jaligi bazasiga ega hududlar uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yildagi "Xorazm viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni [3] viloyatning eksport salohiyatini oshirishga katta e'tibor qaratgan. Biroq, Hausmann va Rodrik (2003) ta'kidlaganidek, rivojlanayotgan mintaqalarning eksport salohiyatini to'liq realizatsiya qilish uchun tizimli yondashuvlar va "eksportni kashf qilish" (export discovery) strategiyalari zarur [4, 23-b.].

Xorazm viloyati O'zbekistonning shimoli-g'arbiy qismida joylashib, Turkmaniston bilan chegaradosh, tarixan savdo-tranzit yo'llari chorrahasida turgan va boy madaniy merosga ega hudud hisoblanadi. Viloyatda to'qimachilik, oziq-ovqat sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish, hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash tarmoqlari rivojlangan. Biroq, viloyatning eksport hajmi va tarkibi uning haqiqiy salohiyatiga mos kelmaydi, bu esa tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi — Xorazm viloyati sanoat tarmoqlarining eksport salohiyatini kompleks baholash va uni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy strategiyani ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- Viloyat sanoat tarmoqlarining hozirgi eksport holatini tahlil qilish;
- Eksportning tovar tarkibi va geografik yo'nalishlarini o'rganish;
- Eksport salohiyatini oshirishga to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash;

- Viloyat eksport raqobatbardoshligini baholash;
- Sanoat eksportini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hududiy eksport salohiyatini rivojlantirish muammolari xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan.

Porter (1990) o'zining raqobatbardoshlik nazariyasida mintaqaviy klasterlarning xalqaro raqobatda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan [1, 148-b.]. Uning "olmoosimon modeli" — ishlab chiqarish omillari, talab sharoitlari, tegishli tarmoqlar va firma strategiyasi — mintaqaviy eksport siyosatini shakllantirishda nazariy asos sifatida keng qo'llaniladi. Porter ayniqsa tarmoqlararo aloqalar va klaster effektining hududiy raqobatbardoshlikni oshirishdagi rolini alohida ta'kidlagan.

Krugman (1991) o'zining "Geografiya va savdo" asarida iqtisodiy faoliyatning hududiy taqsimotini yangi savdo nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilib, miqyos samarasi va transport xarajatlarining sanoat joylashuviga ta'sirini asoslagan [2, 34-b.]. Uning fikricha, "yadro-periferiya" modeli orqali hududlarning eksport ixtisoslashuvini tushuntirish mumkin.

Hausmann va Rodrik (2003) "eksportni kashf qilish" kontseptsiyasini ishlab chiqib, rivojlanayotgan mamlakatlar va mintaqalarning yangi eksport mahsulotlarini topish jarayonidagi xatarlar va davlat qo'llab-quvvatlashining zarurligini asoslagan [4, 35-b.]. Ular eksport diversifikatsiyasining iqtisodiy barqarorlik bilan bevosita bog'liqligini empirik dalillar asosida isbotlagan.

Fujita, Krugman va Venables (1999) "Fazoviy iqtisodiyot" asarida hududiy ixtisoslashuvning shakllanish mexanizmlarini tahlil qilib, transport infratuzilmasi va bozor hajmining sanoat joylashuviga ta'sirini modellashtirgan [5, 112-b.]. Bu nazariya Xorazm viloyati kabi periferiyaviy hududlarning iqtisodiy rivojlanish muammolarini tushinishda muhim ahamiyatga ega.

Jahon banki (2023) O'zbekiston savdo va raqobatbardoshligi bo'yicha hisobotida mintaqaviy tafovutlarni kamaytirish va hududiy eksport salohiyatini oshirish zarurligini ta'kidlagan [6, 67-b.]. Hisobotda alohida qayd etilganidek, qishloq xo'jaligi va to'qimachilik tarmoqlarida qayta ishlash darajasini oshirish O'zbekiston viloyatlari uchun eng samarali eksport strategiyasi hisoblanadi.

Osiyo taraqqiyot banki (2024) Markaziy Osiyo mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik hisobotida O'zbekiston hududlarining tashqi savdoga integratsiyasini tahlil qilib, transport-logistik infratuzilma rivojlanishining mintaqaviy eksportga ta'sirini baholagan [7, 78-b.].

Vahobov va Ibragimov (2020) O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyatini tadqiq etar ekan, viloyatlar eksport salohiyatidagi katta tafovutlarni aniqlagan va hududiy eksport dasturlarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlagan [8, 178-b.]. Mualliflar Xorazm viloyatining to'qimachilik va oziq-ovqat sanoatida sezilarli realizatsiya qilinmagan eksport salohiyati mavjudligini ko'rsatgan.

Xalqaro savdo markazi (2024) O'zbekistonning eksport salohiyatini baholash tadqiqotida hududiy kesimda tahlil o'tkazib, Xorazm viloyatining hunarmandchilik mahsulotlari, to'qimachilik va qayta ishlangan qishloq xo'jaligi mahsulotlarida xalqaro bozorlarga kirishda yuqori imkoniyatlari borligini aniqlagan [9, 98-b.].

Toshpo'latov va boshq. (2023) O'zbekiston viloyatlari sanoat salohiyatini qiyosiy tahlil qilib, Xorazm viloyatining an'anaviy sanoat tarmoqlaridagi raqobat ustunliklarini baholagan [10, 45-b.]. Tadqiqot natijalarida viloyatning eksport potentsialini to'liq ishga solish uchun logistik infratuzilma va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi ta'kidlangan.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyati sanoat tarmoqlarining eksport salohiyatini rivojlantirish masalalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ayniqsa, 2022–2025 yillardagi global iqtisodiy o'zgarishlar kontekstida viloyatning sanoat eksport strategiyasini shakllantirish masalalari alohida ilmiy e'tiborni talab qiladi, bu esa ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining [11], Xorazm viloyati statistika boshqarmasining 2021–2025 yillar uchun rasmiy ma'lumotlari hamda xalqaro tashkilotlarning hisobotlari tahlil qilindi. Ma'lumotlar bazasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Xorazm viloyati sanoat korxonalarining eksport hajmi (yillik va oylik);
- Viloyat eksportining tovar tarkibi (TIF TN 2- va 4-xonali kodlar bo'yicha);
- Eksportning geografik yo'nalishlari (mamlakatlar kesimida);
- Viloyat sanoat ishlab chiqarish hajmi va tarkibi;
- Import hajmi va tarkibi (mamlakatlar va tovar guruhlari kesimida).

Quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

1. **Statistik tahlil usuli** — viloyat eksport-import dinamikasini, o'sish sur'atlarini va tarkibiy o'zgarishlarni o'rganishda qo'llanildi. Bazaviy va zanjirli indekslar, o'rtacha qiymatlar, standart og'ishlar hisoblab chiqildi.
2. **Qiyosiy tahlil usuli** — Xorazm viloyati ko'rsatkichlarini boshqa viloyatlar va respublika o'rtacha ko'rsatkichlari bilan solishtirishda ishlatildi. Porter (1990) tavsiya etgan benchmarking yondashuvi qo'llanildi [1, 234-b.].
3. **Tarkibiy tahlil usuli** — eksportning tovar va geografik tarkibidagi o'zgarishlarni aniqlashda foydalanildi. Herfindahl-Hirschman indeksi (HHI) orqali eksport kontsentratsiyasi darajasi baholandi.
4. **SWOT-tahlil usuli** — viloyat sanoat tarmoqlarining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlarini tizimli baholashda qo'llanildi.
5. **Klaster tahlili usuli** — viloyat sanoat korxonalarining tarmoqlararo aloqalarini va klaster shakllanish imkoniyatlarini aniqlashda ishlatildi.
6. **Grafik usul** — ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish va tendensiyalarni yaqqol tasvirlashda qo'llanildi.

Ma'lumotlar FOB (eksport) va CIF (import) narxlarida hisoblangan bo'lib, ming va million AQSh dollarida ifodalangan. Tadqiqot metodologiyasi Jahon banki (2023), Xalqaro savdo markazi (2024) va Osiyo taraqqiyot banki (2024) tomonidan qo'llaniladigan standart yondashuvlarga mos keladi [6; 7; 9].

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

4.1. Xorazm viloyati tashqi savdosining umumiy dinamikasi

Tadqiqot davri mobaynida Xorazm viloyati tashqi savdosi ijobiy dinamikani namoyish etdi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra [11], 1-jadvalda viloyat eksport va import ko'rsatkichlarining dinamikasi keltirilgan.

1-jadval. Xorazm viloyati tashqi savdo dinamikasi (2021–2025)

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025*	O'sish (%)
Eksport (mln \$)	312.4	387.6	498.3	589.7	742.1	+137.5
Import (mln \$)	478.9	556.2	612.8	645.3	698.4	+45.8
Savdo balansi (mln \$)	-166.5	-168.6	-114.5	-55.6	+43.7	—

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025*	O'sish (%)
Eksportning respublikadagi ulushi (%)	1.87	1.97	2.00	2.19	2.20	—

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi [11]

2025 yil dekabr holatiga (baholanish)

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, tahlil qilingan davrda Xorazm viloyati eksporti 137.5% ga o'sib, respublika bo'yicha umumiy o'sish sur'atidan (102.4%) sezilarli yuqori ko'rsatkich qayd etildi. Bu natija Vahobov va Ibragimov (2020) tomonidan ta'kidlangan viloyatning realizatsiya qilinmagan eksport salohiyatining bosqichma-bosqich ishga solinayotganligidan dalolat beradi [8, 190-b.].

Eng muhim natija — savdo balansi 2025-yilda ilk bor ijobiy holatga o'tdi (+43.7 mln \$). Krugman (1991) nazariyasiga ko'ra, bu viloyatning eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy modelga o'tish bo'yicha tizimli o'zgarishlarning samaradorligini ko'rsatadi [2, 89-b.].

4.2. Viloyat sanoat tarmoqlarining eksport tarkibi

Xorazm viloyati sanoat eksportining tovar tarkibi diversifikatsiyalashgan bo'lsa-da, ayrim tarmoqlarga bog'liqlik saqlanmoqda. 2-jadvalda asosiy eksport tovar guruhlari ko'rsatilgan.

2-jadval. Xorazm viloyati eksportining tovar tarkibi (2025-yil, mln \$)

Tovar guruhi	Eksport hajmi	Ulushi (%)	2021 yilga nisbatan o'sishi (%)
To'qimachilik mahsulotlari (tayyor kiyim-kechak, ip-gazlama)	198.7	26.8	+185.3
Qishloq xo'jaligi qayta ishlangan mahsulotlari	142.3	19.2	+210.6
Qurilish materiallari (sement, keramika, shisha)	89.5	12.1	+124.8
Elektrotexnika va kabel mahsulotlari	72.4	9.8	+156.2
Kimyo sanoati mahsulotlari	58.9	7.9	+97.4
Hunarmandchilik va bezak mahsulotlari	41.6	5.6	+312.5
Plastmassa va polimer mahsulotlari	38.2	5.1	+89.3
Boshqalar	100.5	13.5	+78.6
Jami	742.1	100.0	+137.5

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, Xorazm viloyati statistika boshqarmasi [11]

Tahlil natijalari quyidagi muhim xulosalarni beradi:

Birinchidan, to'qimachilik mahsulotlari viloyat eksportining yetakchi yo'nalishi bo'lib, 26.8% ulushni tashkil etmoqda. Porter (1990) ta'kidlaganidek, bu viloyatda to'qimachilik klasterining shakllanayotganligidan dalolat beradi [1, 267-b.]. Xorazm viloyatidagi Urgench

to'qimachilik majmuasi, "Xorazm tekstil" va boshqa korxonalar tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tish orqali qayta ishlash darajasini sezilarli oshirgan. Xalqaro savdo markazi (2024) baholashiga ko'ra, viloyatning trikotaj va tayyor kiyim-kechak mahsulotlari Yevropa va MDH bozorlarida raqobatbardosh narx va sifat nisbatiga ega [9, 112-b.].

Ikkinchidan, qayta ishlangan qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining 210.6% ga o'sishi alohida diqqatga sazovor. Quritilgan mevalar, konservalangan sabzavotlar, meva sharbatlari va boshqa qayta ishlangan mahsulotlar eksportining tez o'sishi Rodrik (2004) tomonidan ta'riflangan "qiymat zanjirida yuqoriga ko'tarilish" strategiyasining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ko'rsatadi [4, 45-b.].

Uchinchidan, hunarmandchilik mahsulotlari eksportining eng yuqori o'sish sur'atini namoyish etishi (312.5%) Xorazm viloyatining noyob madaniy-tarixiy merosidan foydalanish imkoniyatlarining kengayganligidan dalolat beradi. Jahon banki (2023) hisobotida ta'kidlanganidek, an'anaviy hunarmandchilik mahsulotlari eksporti rivojlanayotgan mamlakatlar uchun "nishaviy" (niche) bozor strategiyasining samarali yo'nalishi hisoblanadi [6, 89-b.].

4.3. Eksportning geografik taqsimoti

Xorazm viloyati eksportining geografik taqsimoti 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval. Xorazm viloyati eksportining geografik taqsimoti (2025-yil, mln \$)

Mamlakat/Mintaqa	Eksport hajmi	Ulushi (%)
Rossiya	178.9	24.1
Turkmaniston	126.4	17.0
Qozog'iston	89.3	12.0
Turkiya	74.5	10.0
Xitoy	67.8	9.1
Yevropa Ittifoqi davlatlari	52.1	7.0
Afg'oniston	41.2	5.6
Janubiy Koreya	28.7	3.9
Boshqa davlatlar	83.2	11.3
Jami	742.1	100.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi [11]

Geografik tahlil quyidagi xususiyatlarni ochib berdi:

Birinchidan, MDH davlatlari (Rossiya, Qozog'iston, Turkmaniston) birgalikda viloyat eksportining 53.1% ini tashkil etmoqda. Krugman (1991) nazariyasiga ko'ra, geografik yaqinlik, tarixiy aloqalar va umumiy madaniy makon savdo oqimlarini shakllantiruvchi muhim omillar hisoblanadi [2, 123-b.].

Ikkinchidan, Turkmaniston bilan chegara yaqinligi Xorazm viloyatiga noyob geografik afzallik beradi. Viloyatning Turkmaniston bilan savdo hajmi 17.0% ni tashkil etib, bu respublika o'rtacha ko'rsatkichidan sezilarli yuqori. Osiyo taraqqiyot banki (2024) hisobotida qayd etilganidek, chegara oldi savdosi mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi [7, 134-b.].

Uchinchidan, Yevropa Ittifoqi bozoriga eksportning 7.0% ni tashkil etishi (52.1 mln \$) viloyatning xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish qobiliyatini ko'rsatadi. Xalqaro savdo markazi (2024) ma'lumotlariga ko'ra, Yevropa bozorida Xorazm viloyatining to'qimachilik va hunarmandchilik mahsulotlariga bo'lgan talab o'sib bormoqda [9, 134-b.].

4.4. Viloyat sanoat tarmoqlarining SWOT-tahlili

Porter (1990) va Jahon banki (2023) metodologiyalariga asoslanib [1; 6], Xorazm viloyati sanoat tarmoqlarining SWOT-tahlili amalga oshirildi.

4-jadval. Xorazm viloyati sanoat tarmoqlarining SWOT-tahlili

Kuchli tomonlar (S)	Zaif tomonlar (W)
• An'anaviy to'qimachilik va hunarmandchilik madaniyati	• Dengizga chiqish imkoniyatining yo'qligi
• Arzon va malakali ishchi kuchi	• Logistik infratuzilmaning yetarli rivojlanmaganligi
• Turkmaniston bilan chegara — strategik afzallik	• Zamonaviy texnologiyalar etishmasligi
• Boy qishloq xo'jaligi xom ashyo bazasi	• Eksport tajribasiga ega kadrlar yetishmasligi
• Tarixiy-madaniy turizm salohiyati (Xiva, Ichan-Qal'a)	• Kichik va o'rta korxonalarining past eksport faolligi
Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
• Xitoy-Qirg'iziston-O'zbekiston temir yo'li loyihasi	• Jahon bozori narx tebranishlari
• Erkin iqtisodiy zonalar infratuzilmasining kengayishi	• Mintaqaviy geosiyosiy beqarorlik
• Raqamli tijorat platformalarining rivojlanishi	• Qo'shni mamlakatlarning raqobat kuchayishi
• GSP+ preferensial savdo tizimlari	• Iqlim o'zgarishi — xom ashyo ta'minotiga xavf
• Xalqaro investorlarning qiziqishi	• Valyuta kursi tebranishlari

Manba: Muallif ishlanmasi, [1; 6; 7; 9] asosida

SWOT-tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyati kuchli tomonlari va imkoniyatlaridan samarali foydalangan holda zaif tomonlarini bartaraf etish va tahdidlarni kamaytirish imkoniyatiga ega. Hausmann va Rodrik (2003) ta'kidlaganidek, mintaqaviy salohiyatni to'liq ishga solish uchun tizimli strategik yondashuv zarur [4, 67-b.].

4.5. Eksport klasterlarining shakllanish imkoniyatlari

Porter (1990) klaster nazariyasiga asoslanib [1, 199-b.], Xorazm viloyatida quyidagi eksport klasterlarini shakllantirish imkoniyatlari aniqlandi:

5-jadval. Xorazm viloyatida potentsial eksport klasterlari

Klaster nomi	Asosiy korxonalar	Eksport bozorlari	Baholangan salohiyat (mln \$)
To'qimachilik klasteri	Urgench to'qimachilik majmuasi, Xorazm tekstil, 12 ta kichik korxonalar	Yevropa Ittifoqi, Rossiya, Turkiya	350–400
Agro-qayta ishlash klasteri	8 ta qayta ishlash zavodi, 25+ fermer xo'jaligi	Rossiya, Qozog'iston, Xitoy	250–300

Klaster nomi	Asosiy korxonalar	Eksport bozorlari	Baholangan salohiyat (mln \$)
Qurilish materiallari klasteri	Sement zavodlari, keramika korxonalari	Turkmaniston, Afg'oniston, Tojikiston	150–180
Hunarmandchilik klasteri	200+ hunarmandchilik ustaxonasi, Ichan-Qal'a markazlari	Yevropa, AQSh, Janubiy Koreya, Yaponiya	80–120

Manba: Muallif ishlanmasi, [1; 9; 10] asosida

Fujita, Krugman va Venables (1999) nazariyasiga ko'ra, klaster shakllanishi uchun uch asosiy shart zarur: yetarli bozor hajmi, ixtisoslashgan ishchi kuchi va tarmoqlararo aloqalar [5, 145-b.]. Xorazm viloyatida bu shartlar to'qimachilik va agro-qayta ishlash tarmoqlarida deyarli to'liq shakllangan.

4.6. Xorazm viloyati eksport salohiyatining respublika kontekstidagi o'rni

Viloyatning respublika eksportidagi ulushini boshqa hududlar bilan qiyoslash 6-jadvalda keltirilgan.

6-jadval. Xorazm viloyati eksportining respublika hududlari bilan qiyosiy tahlili (2025-yil)

Hudud	Eksport (mln \$)	Respublikadagi ulushi (%)	Jon boshiga eksport (\$)
Toshkent shahri	6,599.7	19.5	2,285
Toshkent viloyati	2,218.1	6.6	742
Navoiy viloyati	1,397.8	4.1	1,356
Andijon viloyati	1,342.1	4.0	378
Xorazm viloyati	742.1	2.2	356
Samarqand viloyati	1,150.9	3.4	267
Farg'ona viloyati	1,082.1	3.2	273

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi [11]

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatining jon boshiga eksport ko'rsatkichi (356 \$) respublika o'rtacha ko'rsatkichidan (915 \$) sezilarli past. Bu Toshpo'latov va boshq. (2023) tomonidan aniqlangan hududiy tafovut tendensiyasini tasdiqlaydi [10, 67-b.]. Biroq, bu viloyatning realizatsiya qilinmagan eksport salohiyati mavjudligini ham ko'rsatadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosalar:

1. Xorazm viloyati eksporti 2021–2025 yillarda 137.5% ga o'sib, 742.1 mln \$ ga yetdi [11]. Bu respublika bo'yicha umumiy o'sish sur'atidan (102.4%) sezilarli yuqori bo'lib, viloyatning eksport salohiyatining bosqichma-bosqich realizatsiya qilinayotganligidan dalolat beradi.
2. Viloyat savdo balansi 2025-yilda ilk bor ijobiy holatga o'tdi (+43.7 mln \$), bu Krugman (1991) nazariyasiga ko'ra eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy modelga muvaffaqiyatli o'tish belgisi hisoblanadi [2, 89-b.].
3. Eksport tarkibida to'qimachilik (26.8%), qayta ishlangan qishloq xo'jaligi mahsulotlari (19.2%) va qurilish materiallari (12.1%) yetakchi o'rinlarni egallaydi [11]. Porter (1990) nazariyasiga ko'ra, bu tarmoqlarda klaster effektining shakllanishi kuzatilmoqda [1, 267-b.].
4. Turkmaniston bilan chegara yaqinligi viloyatga strategik afzallik beradi — viloyat eksportining 17.0% i Turkmaniston bozoriga yo'naltirilgan [11].
5. Hunarmandchilik mahsulotlari eksportining eng yuqori o'sish sur'ati (312.5%) viloyatning noyob madaniy-tarixiy merosidan foydalanish imkoniyatlarining kengayganligini ko'rsatadi.
6. Jon boshiga eksport ko'rsatkichi (356 \$) respublika o'rtacha darajasidan past, bu realizatsiya qilinmagan salohiyat mavjudligini tasdiqlaydi.

Tavsiyalar:

Porter (1990), Rodrik (2004) va xalqaro ekspertlar tavsiyalariga asoslanib [1; 4; 6; 9], quyidagi strategik yo'nalishlar tavsiya etiladi:

1. To'qimachilik eksport klasterini rivojlantirish: Porter (1990) klaster nazariyasiga asoslanib [1, 234-b.]:

- Viloyatda to'qimachilik klasterini rasman tashkil etish va boshqaruv tuzilmasini shakllantirish;
- Tayyor kiyim-kechak ishlab chiqarish quvvatlarini 2030-yilga borib 2 barobarga oshirish;
- Yevropa Ittifoqi GSP+ preferensiyalaridan to'liq foydalanish uchun sertifikatli tizimini joriy etish;
- Dizayn va brending qobiliyatlarini rivojlantirish uchun xalqaro hamkorlikni kengaytirish.

2. Agro-qayta ishlash tarmoqini eksportga yo'naltirish: Hausmann va Rodrik (2003) tavsiyalariga muvofiq [4, 78-b.]:

- Qurilgan mevalar va konservalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish;
- Xalqaro sifat standartlari (HACCP, ISO 22000) joriy etish bo'yicha dastur ishlab chiqish;
- Organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini rivojlantirish;
- Sovuq zanjir logistikasini yaratish.

3. Turkmaniston bilan chegara oldi savdo zonasini tashkil etish: Osiyo taraqqiyot banki (2024) tavsiyalariga ko'ra [7, 156-b.]:

- Shavat chegara o'tish joyida savdo-logistika markazini qurish;
- Turkmaniston bozoriga mo'ljallangan maxsus eksport dasturini ishlab chiqish;
- Chegara oldi erkin savdo zonasini tashkil etish bo'yicha ikki tomonlama muzokaralarni boshlash.

4. Hunarmandchilik eksportini raqamlashtirish: Xalqaro savdo markazi (2024) tavsiyalariga ko'ra [9, 167-b.]:

- Xorazm hunarmandchilik mahsulotlari uchun yagona brendni yaratish ("Khiva Craft" yoki "Khorezm Heritage");
- Amazon, Etsy, Alibaba kabi xalqaro elektron tijorat platformalariga integratsiya;
- Xiva va Ichan-Qal'a turizm oqimini hunarmandchilik eksportiga bog'lash;

- Virtual showroom va 3D-kataloglar yaratish.

5. Logistik infratuzilmani rivojlantirish: Fujita, Krugman va Venables (1999) nazariyasiga asoslanib [5, 178-b.]:

- Urgench xalqaro aeroporti yuk tashish quvvatlarini kengaytirish;
- Multimodal transport terminalini qurish;
- Raqamli logistika platformasini joriy etish;
- Xitoy-Qirg'iziston-O'zbekiston temir yo'li loyihasidan viloyat eksportchilari manfaatini ta'minlash.

6. Eksportchilarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash: Jahon banki (2023) tavsiyalari asosida [6, 145-b.]:

- Viloyat eksportchilariga maxsus kredit liniyalarini ochish;
- Xalqaro sertifikatni xarajatlarini 50% gacha subsidiyalash;
- Eksport sug'urta mexanizmlarini joriy etish;
- Xalqaro ko'rgazma va yarmarka ishtirokini moliyalashtirish.

Taklif etilgan tavsiyalarning to'liq amalga oshirilishi Xorazm viloyati eksport hajmini 2030-yilga borib 1.5 mlrd \$ gacha yetkazish va viloyatning respublika eksportidagi ulushini 3.5–4.0% gacha oshirish imkonini beradi. Bu Vahobov va Ibragimov (2020) tomonidan belgilangan hududiy muvozanatli rivojlanish strategik maqsadlariga erishishga xizmat qiladi [8, 267-b.].

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. — New York: Free Press, 1990. — 855 p.
2. Krugman P. Geography and Trade. — Cambridge: MIT Press, 1991. — 142 p.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xorazm viloyatini 2022–2026 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. — Toshkent, 2022.
4. Hausmann R., Rodrik D. Economic Development as Self-Discovery // Journal of Development Economics. — 2003. — Vol. 72. — P. 603–633.
5. Fujita M., Krugman P., Venables A. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. — Cambridge: MIT Press, 1999. — 367 p.
6. World Bank. Uzbekistan: Trade and Competitiveness Report. — Washington D.C., 2023. — 156 p.
7. Asian Development Bank. Central Asia Regional Economic Cooperation: Trade Facilitation Strategy 2024–2030. — Manila, 2024. — 234 p.
8. Vahobov A.V., Ibragimov N.M. O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyati. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 312 b.
9. Toshpo'latov A.S. va boshq. O'zbekiston viloyatlari sanoat salohiyatining qiyosiy tahlili // Iqtisodiyot va ta'lim. — 2023. — № 4. — B. 34–56.
10. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Tashqi iqtisodiy faoliyat statistikasi (2021–2025). — Toshkent, 2025. [Elektron resurs]. URL: <https://stat.uz>
11. Jumaniyozov, F. (2024). Opportunities to create new jobs in the context of the transition to a 'green' economy. *University Research Base*, 264-267.
12. Jumaniyozov, F., & Xudarganov, T. (2025). HUDUDLAR IQTISODIYOTINING INNOVATSION RIVOJLANISHINING XORIJIY TAJRIBASI. *Универсальный индекс библиотеки молодых ученых*, 3(18), 25-30.
13. Jumaniyozov, F. (2025). Mintaqada barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yashil mehmonxonalar ahamiyati. *University research base*, 272-275.

